

Rættarmálið í Føroyum

Jógvan Andreassen

Inngangur

Í okkara øld hevur ansurin fyri okkara tjóð-areyðkennum, serliga málinum, verið stórliga vaksandi. Serstakliga hevur tað gjørt seg galdandi viðvíkjandi skúla- og kirkjumálinum, og tað er eisini nógv skrivað um hesar spurningar. Ein spurningur, sum tað kanska ikki er skrivað so nógv um, hóast hann hevur verið dúgliga viðgjørður á tingi, er spurningurin um rættarmálið í Føroyum, og skal eg við hesi grein royna at lýsa henda spurning eitt sindur nærri.

Søguligt baksýni

Fólkið, sum búði her á landi tað tíðarskeiðið, Føroyingasøga sigur frá, er óivað komið úr Noregi og oyggjabólkunum sunnan fyri okkum, har norðmenn eisini búðu. Tað hevur talað norrønt mál, og tað er einki at ivast í, at tað hevur tikið tær gomlu norsku lógskipanirnar við sær higar. Í Tórshavn varð alting stovnað, har rættarmál komu til viðgerðar, sí t.d. frásøgnina um rættarmálið millum Havgrím og Skúvoyarbrøðurnar Brestir og Beinir viðvíkjandi illstøðuni millum Eldjarn Kambhøtt og Einar Suðuroying inni hjá Havgrími. Rættarviðgerðirnar á lögtingi hava verið munnligar og eru sjálvandi

farnar fram á tí máli, fólkið her á landi talaði tá.

Heldur ikki aftan á 1035, tá ið Leivur Øssursson tók oyggjarnar í len av norska konginum Magnusi góða, og tær fyrstu øldirnar aftan á hetta var nøkur máslig tvístøða í føroyskum rættarviðurskiftum. Fólkið í Føroyum talaði eins og norðmenn forna norrøna málið.

Í 1380 vórðu Danmark og Noreg sameind undir sama kong. Føroyar vórðu ta fyrstu tíðina aftaná framvegis roknaðar sum norskt skattland, og tað var eisini norsk lóggáva, sum saman við onkrum serføroyskum lógarreglum, eitt nú Seyðabrævinum, var grundarlagið undir rættarviðurskiftunum í Føroyum. So við og við gjørdist gongdin í Noregi, at embætismenn av donskum uppruna í størri og størri mun vórðu settir, og teir høvdu mangan trupult við at skilja tað forna málið í teirri gomlu norsku lóggávuni, eitt nú landslógina hjá Magnusi Løgbøtara frá 1274, sum fá ár seinni eisini fekk gildi fyri Føroyar. Kristian kongur fjórði læt tí gera eina norska lógbók á donskum máli „Kong Kristian den Fjerdes Norske Lovbog af 1604“, sum fyri ein stóran part bert var ein umseting av landslógini hjá Magnusi Løg-

bøtar
farið
Nore
eisini
Nær
Miðæ
Dipl.
gomi
oysk
dons
varð
hon
Seyð
til d.
vorð
øld,

Mál
Ikki
inna
dans
oysk
oyin
úti á
nóg
sein
Jens
savr
síni
mik
lunr
sers
at n
mut
av
mar
seir
fun
ska
æru
gan

bøtara. Danskt mál er sostatt tá av álvara farið at gera um seg í rættarviðurskiftum í Noregi, og sama gongdin er í Føroyum, har eisini danskt mál gerst rættarmál burturav. Nær hetta er hent, vita vit ikki við vissu. Miðaldarbrøv frá 15. øld, sum eru prentað í Diplomatarium Færoense, eru skrivað á gomlum norskum máli, tó við nøkrum føroyskum sermerkjum. Í 15. øld eru eisini dansk orð farin at síggjast í málinum. Elsta varðveitta tingbókin frá 1615-54 er øll, sum hon er, skrivað á danskum, og í 1637 verður Seyðabrævið staðfest av nýggjum og umsett til danskt mál. Tað er líkt til, at danskt er vordið rættarmál í Føroyum onkuntíð í 16. øld, kanska um siðaskiftið.

Málsliga vekingin. Føringafelag

Ikki bert innan rættarviðurskifti, men eisini innan almenn viðurskifti yvirhøvur gjørdist danskt tað viðurkenda málið burturav. Føroyska málið livdi tó framvegis á tungu føroyingsins í dagliga lívinum, kanska serliga úti á bygdunum, har fólk ikki høvdu rættiliga nógv samband við myndugleikarnar. Í seinnu helvt av 18. øld fóru menn, eitt nú Jens Chr. Svabo og Nicolai Mohr, undir at savna orðatílfar, og Hammershaimb kom við síni stavseting í 1846, eins og hann gjørdi mikið savningararbeiði. Her vóru sostatt lunnar lagdir undir tjóðskaparligt medvit, serstakliga í málsurninginum. Ansurin fyrri, at móðurmálið kundi nýtast til annað enn til munnligt samskifti í gerandisdegnum, spratt av fyrstan tíð millum føroyingar í Keypmannahavn; men við teimum kom rørslan seinni heim til Føroya. Kallað varð saman til fundar annan jóladag 1888 at stovna felagskap við stevnuskra um at fáa Føroyamál til æru, og at fáa føroyingar at halda saman og ganga fram í øllum lutum, so at teir mugu

verða sjálvbjargnir. Á fundinum varð gjørd samtykt í seks greinum, sum allar meira ella minni snúðu seg um føroyska málið. Her skal bert verða nevndur tann parturin av samtyktini, sum hevði við nýtslu av málinum í almennum viðurskiftum at gera. Hesum viðvíkjandi segði samtyktin, at virkast skuldi fyrri at geva føroyskum máli fullan rætt at verða nýtt munnliga í viðurskiftum millum fólkíð og myndugleikarnar.

Rættargangslógin fram til krígslók

Sambært grundlóg danska ríkisins skulu rættarviðurskiftini skipast við lóg, og 15. apríl 1916 varð samtykt rættargangslóg at galda í Danmark frá 1. oktober 1919. Sambært grein 149 í hesi lóg er rættarmálið danskt. Lógin var sambært grein 1021 ikki galdandi fyrri Føroyar; men tað skuldi ásetast í serstakari lóg, í hvønn mun reglurnar í donsku rættargangslógini skuldu galda í Føroyum. Sama árið bað løgmálaráðið ammannin um at evna til og leggja fyrri lögtingið til ummælis uppskot til rættargangslóg fyrri Føroyar, og skuldi henda lóg byggja á somu sjónarmið sum danska rættargangslógin. Áheitanin kom til viðgerðar í lögtinginum á ólavsoyku 1916. Lögtingið metti ikki, at tað í lötuni kundi gera meira við málið, men samtykti at seta løgmálaráðnum fyrispurning, um ríkiskassin vildi rinda útreiðslurnar av at seta serstaka nevnd at arbeiða við málinum. Løgmálaráðið svaraði, at hetta var stjórnin ikki sinnað til, og tað hendi síðan einki serligt í málinum hvørki í 1916 ella 1917. Í 1918 kom uppskotið til fyrstu viðgerð, har ið samtykt varð at beina tað í trýmannanevnd. Sama dag var spurningurin um føroyskt mál í kirkju og skúla til viðgerðar. Hóast hesir spurningar ikki hava nakað beinleiðis samband við evnið í hesi grein, hava teir kortini

stóran áhuga í sambandi við málsurningin yvirhøvur og sostatt eisini í spurninginum um rættarmálið. Undir orðaskiftinum segði prósturin, Jákup Dahl, m.a.: „Henda sak, ið kemur í dag til umrøðu, er mær kunnugt komin inn til tingið í fjør, og innihaldið av henni er í stuttum at biðja tingið fáa í lag, at okkara mál vinnur betri og víðari ræsur her í Føroyum. Sakin er send inn á ting av nøkrum ungmanna feløgum í Føroyum. Millum annað er nevnt at geva føroyskum størri ræði í okkara skúlum, á tingi og sum rættarmál og endiliga sum kirkjumál...“. Ikki allir tingmenn tóku væl undir við málinum. Ein teirra, sum var varin, var sambandstingmaðurin Jógvan Poulsen, lærari á Strøndum. Hann hevði í síni tíð verið virkin Føringafelagsmaður og hevði í verki sýnt vilja til at taka ítøkilig stig, móðurmálinum til frama. Jógvan Poulsen segði m.a.: „Et Sprog er som et levende Væsen og i stadig Udvikling. Vi ved, at jo mere vi bruger vore Lemmer, des mere udvikles de og styrkes. Sproget har den samme Egenskab. Hvor det ikke bruges, gaar det ikke frem, men tilbage. Vi bruger Færøsk hver eneste Dag i Marken, Bjergene og paa Havet. Her har det udviklet sig til Fuldkommenhed. Vi kan gengive smaa Nuancer. Men vi har ikke i lang Tid brugt det paa andre Omraader. Paa disse Omraader har man ofte brugt danske Ord med færøske Bøjninger. I saadanne Spørgsmaal har jeg været i stor Forlegenhed for at finde Udtryk paa Færøsk.“

Sum nevnt frammanfyri varð uppskotið til føroyska rættargangslóg við fyrstu viðgerð beint í eina trímánnanevnd, og nevndin legði í 1921 fram álit við uppskoti um rættargangslóg fyri Føroyar. Uppskotið var tilevnað av amtmanninum og gekk út upp á at seta í gildi fyri Føroyar donsku rættargangs-

lógina við ávísingum nærri tilskilaðum broytingum. Viðvíkjandi rættarmálinum var eingin onnur broyting enn eitt uppskoyti viðvíkjandi vátan av umsetingum, t.e. rættarmálið í Føroyum skuldi eins og í Danmark vera danskt. Nevndin skeyt upp at gera broyting í grein 149 um, at rættarvitni skuldi vera til hjálpar við yvirhoyring av persónum, sum tosaðu føroyskt, um viðkomandi vildi tað, og eisini skuldi dómari, sum dugdi føroyskt mál, hava rætt til at nýta tað, tá ið slík yvirhoyring fór fram. Við viðgerðina í tinginum setti Jóannes Patursson fram uppskot um, at persónar, sum vórðu yvirhoyrdir í rættinum, skuldu hava loyvi til at nýta antin danskt ella føroyskt mál, og sama rætt skuldi dómari hava. Broytingaruppskotið hjá Jóannes Patursson fekk 9 atkvøður og fall, og uppskotið hjá nevndini varð samtykt við 12 atkvøðum. Við 3. viðgerð um lógaruppskotið í síni heild fekk tað bert 9 atkvøður og fall sostatt.

Árið eftir varð málið tikið upp aftur í tinginum eftir áheitan frá Edward Mitens. Tað varð beint í eina serliga 5-mánnanevnd, sum bað amtmannin um at heita á lógmálaráðið um at gera uppskot til føroyska rættargangslóg við grundarlagi í tí uppskoti, tingið hevði samtykt við aðru viðgerð árið fyri. Nevndin legði fram álit í málinum í 1923. Viðvíkjandi rættarmálinum skeyt nevndarmeirilutin upp at seta inn í grein 149 uppskoyti um, at dómari, sum dugdi føroyskt mál til fulnar, eisini hevði rætt til at nýta tað við yvirhoyring av persónum, sum tosaðu føroyskt. Minnilutin (Jóannes Patursson) skeyt upp at seta inn í grein 149, at rættarvitni skuldi vera til hjálpar við yvirhoyring, um rætturin helt tað vera neyðugt, og at persónar, sum vórðu yvirhoyrdir, høvdu rætt til at nýta antin danskt ella føroyskt mál, og

S
h
a
v
i
v
f
f
s
u
i
l
e
v
v
l
l
l
l

sama rætt skuldi dómari hava. Uppskotið hjá nevndarmeirilutanum varð samtykt við aðru viðgerð tann 30. august 1923. Við 3. viðgerð setti Jóannes Patursson fram broytingaruppskot um, at rættarmálið í Føroyum var danskt og føroyskt, at yvirhoyring av persónum, sum tosaðu føroyskt, skuldi fara fram gjøgnum rættarvitni, tá ið dómari ikki skilti føroykst, og at føroysk skjøl skuldu umsetast til danskt, tá ið mál vórðu skotin inn fyri hægri rætt. Uppskotið hjá Jóanesi Patursson fekk bert 7 atkvøður og fall. Uppskotið til rættargangslóg, soleiðis sum tað varð samtykt við aðru viðgerð, varð samtykt við 16 atkvøðum. Uppskotið varð síðan viðgjørt og samtykt á ríkisdegi og staðfest sum lóg nr. 164 frá 4. juni 1924. Sambært pkt. 38 í hesi lóg skuldi tað í grein 149, 1. stk., aftan á 1. punkt, sum segði at rættarmálið var danskt, setast inn nýtt pkt., ið var soljóðandi: „En Dommer, som er det færøske Sprog mægtig, kan benytte dette ved Afhørelse af færøsktalende Personer. Er Dommeren ikke det færøske Sprog mægtig, skal Afhørelse af færøsktalende Personer, der erklærer ikke at være det danske Sprog mægtig, foregaa ved Hjælp af Retsvidnet.“ Í øðrum stk. var eisini serregla um umseting til danskt av skjølum orðaðum á føroyskum máli, tá ið mál vórðu skotin inn fyri hægri rætt.

Í 1931 varð umsókn send lögtinginum um at fáa broytt rættargangslógina soleiðis, at føroyskt og danskt mál vórðu javnsett sum rættarmál í øllum viðurskiftum. Umsóknin varð beind í nevnd, og nevndarmeirilutin (Mitens og Viðstein) helt tað vera rætt og rímligt, at føroyskt mál fekk fulla viðurkenning sum rættarmál á jøvnum føti við danskt mál. Talumálið í Føroyum var føroyskt, og tað var nú í stóran mun eisini vordió skriftmál. Tingið ásetti tí at gera eftir

ynskinum um viðurkenning av móðurmálinum sum rættarmáli. Meirilutin setti tí samsvarendi hesum sjónarmiði uppskot fram um at broyta grein 149 í rættargangslógini soleiðis, at tað skuldi standa dómara, pørtum, vitnum og øðrum frítt at nýta føroyskt ella danskt mál í rættinum. Harumframt skeyt meirilutin upp at seta broytingar inn í greinina um umseting av skjølum o.ø. Minnilutin (Johan Poulsen) kundi ikki taka undir við meirilutanum. Hann segði, at hóast minnilutin og Sambandsflokkurin sum heild vildu taka øll neyðug stig til tess, at rættargangurin gjørdist so tryggur sum gjørligt og í hesum sambandi bera so í bandi, at føroyingar í rættinum fingi høvi til at nýta tað mál, sum í hvørjum einstøkum føri var mest hóskandi, tað veri danskt ella føroyskt, so helt minnilutin fast um, at rættarmálið var danskt og eisini framvegis átti at vera danskt, so leingi ríkisfelagsskapurin við Danmark var til, og henda ríkisfelagsskap vildi minnilutin og Sambandsflokkurin varðveita. Minnilutin metti, at tað, sum meirilutin hevði skotið upp, so við og við fór at máa stóðið undan ríkisfelagsskapinum. Minnilutin vísti annars á, at rættargangslógin helst fór at koma til viðgerðar aftur árið eftir og skeyt tí upp at goyma málið til árið eftir. Uppskotið hjá meirilutanum varð samtykt við 13 atkvøðum, og hetta vóru helst atkvøðurnar hjá Sjálvstýrisflokkinum og Javnaðarflokkinum.

Síðan danska rættargangslógin kom í gildi 1919, vóru ymiskar broytingar framdar í lógini, og vórðu tær settar inn í lógarkunngerð nr. 250 frá 1. oktober 1932 av rættargangslógini. Sama ár varð uppskot lagt fyri lögtingið um at seta lógarkunngerðina í gildi fyri Føroyar. Málið varð beint í eina 5-mannanevnd, sum skeyt upp at seta nevnd at fara ígjøgnum tilfarið, ið var til taks. Í

nevndini skuldu sita amtmaðurin, dómarin, landfútin og tveir lögtingsmenn. Hetta varð samtykt av lögtinginum, sum valdi Johan Danielsen og Edw. Mitens í nevndina. Í februar 1933 var nevndin liðug við arbeiðið og hevði gjørt uppskot til rættargangslóg fyri Føroyar. Meirilutin í nevndini hevði ikki uppskot um broytingar í grein 149 um rættarmálið, sum sostatt framvegis skuldi vera danskt. Minnilutin (Mitens) tók hesum viðvíkjandi fyrivarni og skilaði sær rætt til í lögtinginum at seta fram uppskot um, at føroyskt mál ikki átti at verða roknað sum fremmant mál í Føroya rætti, men at tað í tann mun, tað var gjørligt, átti at fáa viðurkenning sum rættarmál í Føroyum undir liðini á donskum máli. Lögtingsval hevði verið í 1932, og Sambandsflokkurin fekk við valið meiriluta í lögtinginum. Meirilutin í tingnevndini (Johan Danielsen, Kr. Djurhuus og Andr. Samuelsen) førði fram, at danskt hevði verið og framvegis var rættarmál í Føroyum. Allar lógir, sum vóru galdandi í Føroyum, eisini serføroyskar, vóru orðaðar á donskum máli, og fór hetta helst eisini at vera so framvegis, so leingi sum danska grundlógin var galdandi í Føroyum, og lóg-gávuvaldið tí lá hjá ríkisdegi og kongi. Eisini vórðu allar rættarbøkur førðar á donskum máli. Meirilutin vildi tí varðveita galdandi skipan. Tó var hetta ikki til hindurs fyri, at føroyingur, sum møtti í rættinum sum vitni, skuldsettur ella ákærður, sjálvur skuldi hava rætt til at gera av, um hann vildi verða yvirhoyrdur á føroyskum ella donskum máli. Meirilutin setti tí fram broytingaruppskot til grein 149 samsvarandi hesum. Minnilutin (Edw. Mitens og Niclas Niclasen) setti fram uppskot um at broyta grein 149 soleiðis, at rættarmálið var danskt og føroyskt. Minnilutin førði fram, at føroyskt var talumál før-

oyingsins og var eisini í størri mun vorðið skriftmál hansara. Móðurmálið hevði tí rætt til og krav um viðurkenning sum rættarmál í Føroyum. Hetta skuldi heldur ikki elvt til nakrar trupulleikar, um dómarin var føroyingur ella hevði virkað her í nøkur ár. Um dómarin ikki skilti føroyskt mál, tí hann hevði verið stutta tíð, skuldi tað verið gjørligt at hjálpt sær við umsetingum. Uppskotið hjá meirilutanum varð samtykt við 11 atkvøðum, og lógaruppskotið í síni heild samtykt við 3. viðgerð við 16 atkvøðum. Uppskotið varð síðan viðgjørt og samtykt á ríkisdegi og staðfest sum lóg nr. 174 frá 11. mai 1935. Sambært hesi lóg skuldi upp í grein 149, 1. stk. um rættarmálið, sum framvegis skuldi vera danskt, skoytast soljóðandi setningur. „Er Sorenskriveren (Dommeren) det færøske Sprog mægtig, skal han benytte dette ved Afhøring af færøsktalende Personer, som udtaler Ønske herom. Er Sorenskriveren (Dommeren) ikke det færøske Sprog mægtig, skal Afhøring af færøsktalende Personer, som ønsker dette Sprog benyttet, foregaa ved Hjælp af Retsvidnet eller en af Retten beskikket, dertil egnat Person.“

Sama ár, sum føroyska rættargangslógin varð samtykt á ríkisdegi, legði Sjálvstýrisflokkurin fram áheitan í lögtinginum um nýtslu av føroyskum máli í øllum viðurskiftum. Talan var um føroyskt sum fasta lærugrein við Tvøroyrar realskúla, føroyskt mál á almennum skrivstovum o.a., føroyskt kenslumál og rættarmálið. Viðvíkjandi spurninginum um nýtslu av føroyskum máli á almennum skrivstovum førði nevndarmeirilutin (Sambandsflokkurin) fram, at lögtingið sjálvandi kundi gera av, hvat mál lögtingsnevndir skuldu nýta, men at tað harafturímóti ikki kundi gera av, hvat mál teir

einstøku lögtingsmenninir nýttu og enn minni, hvat mál skrivstovur ríkisins nýttu. Minnilutin (Johan Kallsoy og S. P. Zachariassen) førði fram: „Meðan føroyskt mál meira og meira verður nýtt skrivliga millum manna her á landi, er tað so statt, at almennar skrivstovur sjáldan ella ongantíð nýta málið skrivliga. Hetta má sigast at vera stórt spell og ein smeitur fyri móðurmál okkara, og slíkur siður ella rættari ósiður finst neyvan í nøkrum landi, har fólksins talumál er eittans, soleiðis sum statt er í Føroyum.

Tað kundi verið neyðugt at sett fram uppskot um lógarreglur fyri, at allar almennar skrivstovur her á landi skulu nýta føroyskt mál skrivliga í øllum viðurskiftum innanoyggja, men tá tilfar reglur í seg sjálvt eru ónáttúrligar, og tá vit vóna, at menn sum sita í almennum stórvum vilja skilja, at landsins mál eigur ein sjálvsagdan rætt til at verða nýtt skrivliga eins væl og munnliga í øllum førum innanoyggja, skulu vit lata vera at gera hetta á hesum sinni, men einans mæla tinginum til at samtykkja eina áheitan til Føroyingar, sum sita í almennum stórvum, um at nýta føroyskt mál í brævaskifti og almanna kunngeringum.“

Viðvíkjandi rættarmálinum helt meirilutin onga orsök vera til at gera nakað við henda spurning, tí galdandi rættargangslóg, sum bert var fáar mánaðir gomul, gav hvørjum manni og hvørjari kvinnu, sum møttu í rættinum, rætt til at nýta føroyskt mál í tann mun, tað var neyðugt. Minnilutin vísti til sjónarmiðini hjá Mitens og Niclasen í 1933 og setti fram uppskot samsvarandi. Uppskot minnilutans í spurninginum um føroyskt rættarmál fekk bert 10 atkvøður og fall so-statt.

Við lögtingsvalið 28. januar 1936 misti

Sambandsflokkurin meirilutan í lögtinginum. Sambandsflokkurin og Sjálvstýrisflokkurin fingtu hvør sínar 8 mans valdar, Javnaðarflokkurin 6 og Vinnuflokkurin 2 mans. Í 1937 kom rættargangslógin aftur á tingborð í sambandi við, at skipan við dómsmonnum varð sett á stovn í Danmark. Málið varð beint í ymsamálanevndina, sum læt endaligt álit frá sær 9. desember 1938.

Nevndin var samd um at mæla tinginum til at samtykkja uppskotið til nýggja rættargangslóg fyri Føroyar. Meirilutin í nevndini (Edw. Mitens vegna Sjálvstýrisflokkin og Jacob Nielsen vegna Javnaðarflokkin) skeyt samstundis upp at broyta grein 149, sum skotið upp av Mitens og Niclasen í 1933. Uppskotið hjá meirilutanum um rættarmálið varð samtykt í lögtinginum 20. desember 1938 við 16 atkvøðum – av øllum tingmonnum uttan sambandsmonnum.

Við skrivi frá 11. september 1939 til tingið gjørði Sjálvstýrisflokkurin vart við, at danska stjórnin ikki hevði latið tingsins samtykt árið fyri viðvíkjandi rættarmálinum við seg koma, og flokkurin heitti tí á tingið um at taka málið til nýggja viðgerð. Í nevndini, sum fekk málið til viðgerðar, vísti meirilutin (Kallsoy, M. A. Jacobsen og Danbjørg) til tað, sum Mitens og Jacob Nielsen høvdu ført fram í nevndarálitinum árið fyri viðvíkjandi rættarmálinum. Meirilutin skoytti uppí, at tað var eitt avgjørt fólkakrav, at okkara móðurmál, føroyskt, varð javnsett við danskt eisini í rættinum. Aftan á at føroyskt mál var javnsett við danskt í skúla og kirkju, skuldi tað eisini verið enn meiri grund til at hildið, at stjórnin skilti, at hetta fólkakrav var rímligt. Meirilutin setti tí fram uppskot nøkulunda samsvarandi uppskotinum hjá Mitens og Niclasen frá 1933. Minnilutin (Johan Poulsen og A. Samuel-

sen) vísti til ta støðu, Sambandsflokkurin hevði havt higartil í spurninginum um rættarmálið. Tað, sum var avgerandi fyri Sambandsflokkinn, var rættartryggin, og minnilutin vildi ikki vera við til at nýta málsurningin til politiska propagandu. Uppskotið hjá meirilutanum varð samtykt við 15 atkvøðum. Eisini varð samtykt broytingaruppskot frá Chr. Holm Jacobsen o.ø. um, at tað í setingarbrævi hjá amtmanni, sorinskrivara og landfúta skuldi ásetast, at teir høvdu skyldu til at kunna seg við føroyskt mál. Hetta uppskot varð samtykt við 16 atkvøðum.

Í 1940 legði Fólkaflokkurin (radikalt sjálvstýri) fram uppskot um, at allar lýsingar tingsins, haruppií landsnevndar- og aðrar tingnevndarlýsingar viðvíkjandi føroyskum viðurskiftum skuldu vera á føroyskum máli. Nevndin, sum fekk uppskotið til viðgerðar, býtti seg í trýggjar minnilutar. Ein minniluti (Jóannes Patursson) helt, at nú tingið meira og meira tók føroyskt mál til nýtslu, áttu tænaðumenn landsins at gjørt tað sama. Sum viðurskiftini vóru, helt Jóannes Patursson tað tó ikki bera væl til at seta føroyskt mál til reglubundið mál á fútaskrivstovuni, sorinskrivaraskrivstovuni ella amtsskrivstovuni. Harafturímóti átti tað at verið álagt sýsluskrivstovum og sóknarfútaskrivstovum at orða síni skrivligu svør á føroyskum máli. Jóannes Patursson setti tí fram uppskot samsvarandi hesum. Ein annar minniluti (Danbjørg) helt tað vera rætt og rímligt, at føroyskt mál skrivliga varð nýtt í øllum viðurskiftum her á landi. Hann mælti tí til, at lögtingið hereftir so mikið sum gjørligt skipaði soleiðis fyri, at føroyskar lógir og kunngerðir vórðu settar saman á føroyskum máli, eins og tingið annars skuldi nýta føroyskt

mál í sínum virki, eins og álagt varð landsnevndini og lögtingsskrivstovuni.

Triði minnilutin (Andras Samuelsen) setti einki uppskot fram. Við atkvøðugreiðsluna í lögtinginum fekk uppskotið hjá Danbjørg 13 atkvøður og varð sostatt samtykt, og uppskotið hjá Jóannesi Patursson burturdottið.

Í 1942 setti Fólkaflokkurin í lögtinginum fram tvey uppskot ávikavist um føroyskt sum lóg mál og føroyskt sum rættarmál. Viðvíkjandi rættarmálinum varð víst til ta støðu, tingmeirilutin hevði tikið í 1938. Bæði uppskotini fullu, tí tey fingtu bert 7 atkvøður.

Á bartalsmessuvalinum í 1943 hevði Fólkaflokkurin stóra framgongd og átti nú 12 av 25 tingmonnum. Flokkurin legði 14. september 1943 fram uppskot um broyting av grein 149 í rættargangslógini. Í nevndini, sum fekk uppskotið til viðgerðar, skeyt meirilutin (P.M. L. m, R. Long, J. Patursson, P. Petersen og Thorstein Petersen) upp at broyta grein 149 í rættargangslógini samsvarandi meirilutauppskotinum frá 1938. Meirilutin helt fyri, at tað einans vildi skaða okkum føroyingar, at hesin spurningur ikki varð loystur til fulnar, soleiðis at politisk træta um hetta kundi falla burtur. Minnilutin (Kr. Djurhuus og A. Samuelsen) tók ta støðu, at spurningurin um rættarmálið ikki átti at verða viðgjørdur í teimum óvanligu tíðunum, vit livdu í tá, og setti tí einki uppskot fram. Við triðju viðgerð varð uppskotið hjá meirilutanum endaliga samtykt við 17 atkvøðum. Uppskotið varð staðfest og hevjað til lóg tann 4. januar 1944 av Hilbert amtmanni, og var føroyskt mál sostatt samstundis viðurkent sum rættarmál á jøvnum føti við danskt mál.

7. desember 1943 hevði lögtingið eisini

samtykt, at øll lógaruppskot á tingi hereftir skuldu samtykkjast á føroyskum og donskum máli.

Samráðingar í 1946 og 1947 um stjórnarstöðu Føroya og heimastýrslógin

Í tíðarskeiðinum januar-mars 1946 fóru í Keyptmannahavn fram drúgvar samráðingar millum umboð fyri donsku stjórnina undir forsæti av forsætismálaráðharranum Knud Kristensen og umboð fyri teir politisku flokkarnar á løgtingi. Tilfarið frá hesum samráðingum er til skjals og er prentað í Løgtingstíðindum fyri 1946. Tað var serstakliga tann stjórnarlíga støðan hjá Føroyum, sum varð viðgjørð. Málspurningurin varð tó eisini umrøddur.

Í skrivi dagsettum 26. januar 1946, ið varð undirskrivað av Thorsteini Petersen, segði føroyska sendinevndin sína hugsan um, hvussu samráðingarnar áttu at verða skipaðar, og nevnd vórðu tey øki, sum áttu at viðgerast, undir bókstøvnum A-O. Málspurningurin er nevndur og er sundurgreindur soleiðis: 1. Lógarmál, 2. Rættarmálið og málið innan umsiting, 3. Málið í skúla og kirkju v.m. Ynskið um hesa mannagongd varð tikið til eftirtektar, og fóru síðan samráðingar fram, har tey ymisku málsøkini vórðu viðgjørð. Málspurningurin varð viðgjørður á fundi 1. februar. Poul Petersen nevndi á fundinum, at føroysk lógaruppskot tey seinnu árinu høvdu verið tilevnað bæði á føroyskum og donskum máli. Hetta kundi bera við sær tulkingariva. Hetta var óheppið, og hevði Fólkaflokkurin ta prinsipiellu støðu, at lógarmálið átti at verið føroyskt. Sum eina millumloysn kundi hann hugsað sær skjál við danskari umseting av lógarstekstinum. Sama grundsjónarmið hevði flokkurin viðvíkjandi rættarmálinum og

málinum innan umsiting. Petur Mohr Dam vísti á, at gongdin í málspurninginum var væl hóskandi at vísa gongdina í viðurskiptinum millum Føroyar og Danmark. Hann vildi ganga inn fyri eini skipan, sum forðaði fyri, at stríðið helt fram. Nú var føroyska málið viðurkent á øllum økjum. Hann ásannaði, at tulkingarivi kundi stinga seg upp, tá ið lógir vórðu orðaðar á tveimum málum, men hevði kortini samtykt í hesi loysn av praktiskum orsökum. Kristian Djurhuus helt fyri, at ein og hvør, sum møtti í rættinum, hevði høvi til at tosa føroyskt mál, sum dómari skuldi skilja, og bókað kundi verða á báðum málum. Johan Poulsen førði fram, at Sambandsflokkurin ikki hevði nakra prinsipiella støðu viðvíkjandi lógar- og rættarmálinum. Avgerandi fyri flokkinn var spurningurin um rættartrygd. Út frá teimum munnligu samráðingunum um tey ymisku málsøkini gjørdi stjórnin eitt uppskot til skipan dagfest 25.2.1946. Viðvíkjandi málspurninginum stóð í uppskotinum sum pkt. 4: „Det færøske Sprog anerkendes sammen med Dansk til Anvendelse i Skole og Kirke, i den færøske Administration og som Lov- og Retssprog med de Begrænsninger, som følger af praktiske Hensyn og Hensynet til Rigets Enhed.“ Uppskotið varð lagt fram á einum samráðingarfundi 1. mars. Thorstein Petersen helt ikki, at málspurningurin var loystur við uppskotinum frá stjórnini. Hann nevndi, at hóast tað í skattaumsiting løgtingsins bert vóru 2 danir og 16 føroyingar, so fór øll avgreiðsla her fram á donskum. Sýslumenninir, sum tosa føroyskt, skriva allir frágreiðingar hjá føroyingum niður á donskum máli. Tað fanst ikki eitt alment oyðublað í Føroyum, sum ikki var orðað á donskum máli. Umboð Javnaðarfloksins gjørdur sítt egnu uppskot, dagfest 10.

mars 1946. Viðvíkjandi málsurninginum stendur m.a. í grein 5 undir yvirskriftini „Fælles Kultur og Ligestilling af det færøske og det danske Sprog paa Færøerne“:

„Det færøske Sprog er i Egenskab af at være Modersmaalet Hovedsproget paa Færøerne. Sidestillet med det er det danske Sprog, idet begge Sprogene skal læres sideordnet i alle offentlige og private Skoler og Kursus.“ Umboð Javnaðarfloksins gjørdu samstundis viðmerkingar til uppskotið hjá stjórnini. Viðvíkjandi grein 4 í stjórnaruppskotinum verður sagt: „Henstiller, at man giver en nærmere Omtale af de antydede Begrænsninger for det færøske Sprog. – Vi kan iøvrigt slutte os til Th. Petersens Udtalelse om Ønskeligheden af, at alle de til Brug paa Færøerne nødvendige Blanketter forfattes paa det færøske Sprog. Vi har dog intet at indvende imod, at en Dansker, f. Eks. en Embedsmand paa Færøerne i sin Tale og personlige Affattelse af Skrivelser gør brug af sit Modersmaal, Dansk, som forstaas af alle Færinger, idet han i hvert Fald til at begynde med er bedst i Stand til at præcisere sit Standpunkt og sine Meninger paa Dansk. Vi kan dog ikke undlade at forudskikke den Bemærkning, at en Dansker, der tænker paa at bo en kortere eller længere Tid paa Færøerne, af Hensyn til Opnaaelsen af den intimeste Kontakt med det brede Lag af Befolkningen vil gøre meget klogt i hurtigst muligt ikke blot at lære at forstaa færøsk Sprog i Tale og Skrift, men ogsaa det Sprog, som Folket, som han er sat til at tjene og leve iblandt, gør brug af i det daglige Liv.“

Fólkaflokkurin hevði sítt egna uppskot, dagfest 13.3.1946, men hetta uppskot nevndi ikki málsurningin.

Stjórnin svaraði viðmerkingunum frá

teimum ymisku flokkunum í føroysku sendinevndini, og varð viðvíkjandi málsurninginum hetta ført fram: „Ved Forslagets Affattelse er man gaaet ud fra, at de i Øjeblikket paa Færøerne anvendte Regler om Skolesprog, Kirkesprog og Retssprog og Lovsprog fremdeles kan anvendes. Medens Statstjenestemændene paa Færøerne fortsat anvender Rigssproget i deres tjenstlige Skrivelser, har man intet at erindre imod, at de af Statstjenestemændene udfærdigede Bekendtgørelser, Blanketter, Attester o.lign. til brug for Offentligheden udfærdiges paa Dansk og Færøsk.“ Endaliga uppskotið frá stjórnini, sum er dagfest 21.3.1946, er viðvíkjandi málsurningunum soljóðandi:

„Det færøske Sprog anerkendes sammen med Dansk til Anvendelse i Skole og Kirke, i Administrationen og som Lov- og Retssprog med de Begrænsninger, som følger af praktiske Hensyn og Hensynet til Rigets Enhed.“ Endaliga uppskotið var sostatt málsurninginum viðvíkjandi einsljóðandi við uppskotið frá 25.2.1946.

Aftan á fólkaatkvøðuna 14. september 1946 varð lögtingið upployst og nýval útskrivað. Aftan á valið beyð danski forsætismálaráðharrin til nýggjar samráðingar um stjórnarstöðu Føroya. Nevndin, sum fekk málið til viðgerðar, læt álit frá sær, sum varð framlagt 21.3.1947. Tá ið spurningurin um umboðan í danska ríkisdegnum var frá, var nevndin samd um uppskot til tingingargrundarlag við donsku stjórnina, og varð tað einmælt samtykt í lögtinginum. Viðvíkjandi málsurninginum stendur í uppskotinum: „Føroyskt mál er høvuðsmál. Tó skal danskt mál verða lært væl og virðiliga og kann, eins væl og føroyskt verða nýtt í almennum viðurskiftum.“ Lögtingið valdi síðan samráðingarnevnd at tingast við stjórnina, og fóru

hesar samráðingar fram frá mai til juli 1947. Úrrit úr gerðabókini fyri hesar tingingar er prentað í Løgtingstíðindum 1947 bls. 162 og fram. Sjálvt orðaskiftið við tingingarnar er ikki endurgivið í gerðabókini. Við tingingarnar komu fram uppskot frá A. Samuelsen, Fólkaplokkinum, Andreas Møller, stjórn-deildarstjóra í forsætismálaráðnum og Kr. Djurhuus.

Uppskotið hjá Fólkaplokkinum og Andr. Møller nevna ikki málsurningin.

Í uppskotinum hjá Andr. Samuelsen verður viðvíkjandi málinum sagt: „Det færøske Sprogs Ligeret med dansk Sprog paa Færøerne anerkendes“. Í uppskotinum hjá Kr. Djurhuus stóð: „Færøsk er Hovedsprog, men Dansk skal læres lige saa godt og grundigt som færøsk, og Dansk kan anvendes lige saa vel som Færøsk i alle offentlige Forhold paa Færøerne.“ Tann endaliga orðingin av málsurninginum í heimastýrslógini, grein 11, gjørdist henda:

„Færøsk anerkendes som Hovedsproget, men Dansk skal læres godt og omhyggeligt, og Dansk kan lige saa vel som Færøsk anvendes i offentlige Forhold.

Ved Forelæggelse af Appelsager skal der medfølge dansk Oversættelse af alle Akter paa færøsk.“

Orðingin av 1. stk. er sostatt samsvarandi uppskotinum hjá lögtinginum til tingingar-grundarlag. Tað sæst ikki av tí skrivliga tilfarinum, hvør orsökkin er til 2. stk., sum helst er tikið eftir føroysku rættargangslógini.

Tá ið Sjúrdur Rasmussen cand. jur. í einum responsum frá 10. juni 1986 til rættarnevnd lögtingsins endurgevur Poul Petersen lic. jur., fyrrv. lögtingsmann, fyri at hava sagt, at tað var ein treyt fyri greinini, at føroyskt skuldi vera rættarmál hjá fúta og sorinskrivara, og at 2. stk. tí varð sett inn í grein 11, so

er tað einki í tí skrivliga tilfarinum, sum styðjar hesa fatan, og sum eftir mínum tykki er beinleiðis ímóti orðaljóðinum í grein 11, 1. stk. Tað hevði eisini verið løgið, um ein slík djúptøkin broyting, sum ongantíð hevði verið upp á tal áður, var farin aftur við borðinum uttan at verða nevnd við einum einasta orði í tí skrivaða tilfarinum.

Gongdin aftan á heimastýrslógina

Nýggj lógarkunngerð av donsku rættargangslógini var komin 15. september 1953, og varð uppskot til nýggja føroyska rættargangslóg lögð fram í tinginum. Orðingin av grein 149 var at kalla einsljóðandi við orðingina, sum lögtingið hevði samtykt í 1943. Uppskotið varð samtykt í lögtinginum og síðan í fólkatinginum, og varð staðfest við lóg nr. 95 frá 16.3.1960. Nýggjar føroyskar rættargangsreglur vórðu staðfestar í 1965 og 1979. Báðar hesar lógir høvdu somu orðing av grein 149 sum undanfarna rættargangslóg.

Í februar 1986 legði landsstýrið fram uppskot í tinginum til nýggja føroyska rættargangslóg. Orðingin í hesum uppskoti av regluni í grein 149 var tann sama sum orðingin í tágaldandi rættargangslóg. Uppskotið varð beint í rættarnevndina, sum læt álit frá sær 28. juli 1986. Ein samd rættarnevnd skeyt upp at broyta grein 149, soleiðis at rættarmálið við hægstarætt og landsrætt framvegis skuldi vera danskt, tó at tað var loyvt at nýta føroyskt mál, um rætturin helt seg hava nóg góðan kunnleika til tess. Við sorinskrivara-embættið skuldi rættarmálið vera føroyskt, tó skuldi sorinskrivari, ákæri, advokatur ella partur í málinum hava loyvi til at nýta danskt mál, um viðkomandi ikki var førur fyri at tosa ella skriva føroyskt. Rættarnevndin setti samstundis fram tvey uppskot til samtyktar rættarmálinum viðvíkjandi. Annað upp-

skotið gekk út uppá, at lögtingið samtykkir at seta á fíggiarlógina játtan til Fróðskaparsetur Føroya um at gera orðalista við føroyskum orðum og at skipa fyri endurútbúgving av m.a. fólki á dómaraskrivstovuni og fútaskrivstovuni. Hitt uppskotið gekk út uppá at heita á landsstýrið og løgsmálaráðið um at taka upp samráðingar at bera so í bandi, at føroyskir lögfrøðingar, sum eru skikkaðir, í størri mun verða settir í starv á sorinskrivara- og fútaskrivstovuni. Orðingin av grein 149 í rættargangslógini, sum ein samd rættarnevnd hevði skotið upp, elvdi til ávísar trupulleikar, tí ivi stakk seg upp, um orðingin samsvaraði við grein 11 í heimastýrslógini. Aftan á samráðingar millum landsstýrið og løgsmálaráðið fekst semja í lag um eina orðing av grein 149, 1. stk., 1. pkt., sum var tikin eftir grein 11 í heimastýrslógini. Orðingin er soljóðandi:

„Hovedsproget i retten er færøsk, men dansk kan lige så vel anvendes som færøsk.“ Hetta uppskot varð síðan samtykt av lögtinginum og fólkatinginum og staðfest sum lóg nr. 92 frá 23. februar 1988 at koma í gildi 1. apríl 1988.

Í viðmerkingunum til uppskotið, sum varð lagt fyri fólkatingið, verður viðvíkjandi rættarmálinum sagt:

„Efter hjemmestyrelovens § 11 anerkendes færøsk som hovedsproget, men dansk skal læres godt og omhyggeligt, og dansk kan lige så vel som færøsk anvendes i offentlige forhold.

Det færøske hjemmestyre har i forbindelse med udtalelsen over forslaget givet udtryk for, at det bør sikres, at færøsk i videre omfang end i dag anvendes i forbindelse med behandling af retssager. Anvendelsen af det færøske sprog har hidtil i et vist om-

fang rejst problemer bl.a. som følge af, at det ikke har været muligt at ansætte juidisk personale, der behersker det færøske sprog fuldt ud.

Justitsministeriet er enig i at det bør tilstræbes, at færøsk anvendes i retsplejen i videre omfang end hidtil over for personer, der i det daglige udelukkende anvender færøsk. På denne baggrund kan justitsministeriet tiltræde hjemmestyrets forslag om, at § 149 affattes i overensstemmelse med hjemmestyrelovens § 11, således at hovedsproget i retten er færøsk, men dansk kan anvendes lige så vel som færøsk (lovforslagets § 1, nr. 38).

Justitsministeriet vil endvidere tilstræbe, at det personale, der ansættes i retsvæsenet, så vidt muligt behersker såvel færøsk som dansk. Landfogedembedet og sorenskriverembedet vil iøvrigt foretage en gennemgang af de meddelelser og indkaldelser m.v., der anvendes i forbindelse med sagbehandlingen, så de enten udformes tosprogede eller udarbejdes i to udgaver, således at de kan udsendes på det sprog, modtageren må formodes at beherske bedst.“

Samandráttur og niðurstøða

Upprunaliga hevur eingin tvístøða verið í Føroyum rættarmálinum viðvíkjandi, men um siðaskiftið gerst danskt mál rættarmál burturav og einasta viðurkenda mál í almennum viðurskiftum, og henda støðan hevur staðið við heilt upp til okkara øld. Tá ið rættargangslóg kom á ting í 1916, var málsurningurin í Føroyum, serliga í skúla og kirkju, vordin brennandi, og tað er tí sjálvsagt, at spurningurin um viðurkenning av føroyskum máli sum rættarmáli stingur seg upp. Tíðin fram til seinna veraldarbardaga er merkt av toganini millum Sam-

ban
dan
fela
hini
ber
viði
bjó
stýr
og í
rætt
kan
unn
boð
Við
spu
mál
dan
dan
um
stýr
urir
flok
í hv
viðg
ist í
A
og
hes
gró
er t
mál
hev

bandsflokkinn øðrumegin, sum vil varðveita danskt mál sum rættarmál, tí annars er ríkisfelagsskapurin í vanda, og hinar flokkarnar hinumegin, serliga Sjálvstýrisflokkinn, sum berjast fyri at veita móðurmálinum fulla viðurkenning eisini sum rættarmáli javnbjóðis donskum máli. Í 1943 vinnur sjálvstýrishugsjónin í rættarmálsspurninginum, og føroyskt mál fær fulla viðurkenning sum rættarmál javnbjóðis við danskt mál. Tað kann tykjast sum eitt slag av speisemi lagnunnar, at Sjálvstýrisflokkurin ikki var umbodaður á tingi, tá ið hetta stig varð vunnið. Við heimastýrislógini varð viðvíkjandi málsurninginum yvirhøvur staðfest, at móðurmálið er høvuðsmálið í Føroyum, men at danskt mál skal lærast væl og virðiliga, og at danskt mál hevur rætt til at verða nýtt í øllum almennum viðurskiftum. Aftan á heima-stýrislógina tykist tað, sum at mótsetningurin millum Sambandsflokkinn og hinar flokkarnar í málsurninginum er horvin ella í hvussu er kámaður nakað. Gongdin við viðgerðina av rættargangslógini seinast tykist í hvussu er at benda á hetta.

At málsurningurin varð loystur á skúla- og kirkjuøkinum skapti gróðrarlíkindi á hesum økjum, og tað hevur eisini síðan her gróð um gangandi fót. Sama kann í hvussu er bert í avmarkaðan mun sigast um rættarmálið. Hóast rættargangslógin síðan 1944 hevur veitt fult frælsi til at nýta føroyskt mál

sum rættarmál, er hetta bert hent í avmarkaðan mun, og er fremsta orsøkin til tess, at fyrirteytirnar ikki hava verið tær somu sum innan skúlan og kirkjuna. Ta fyrstu tíðina aftan á 1944 byrjaðu føroyskir advokatar at skriva stevningar og onnur rættarmálsskjøl á føroyskum, men varð hetta tey fyrstu árin bert gjørt í einstøkum førum. So við og við er hetta gjørt í størri og størri mun, og í dag verða at kalla allar stevningar og rættarmálsskjøl frá føroyskum advokatum orðað á føroyskum máli. Bert tá ið partar ella advokatar, sum eru við í málinum, eru danir, verður skrivað á donskum. Munnliga viðgerðin í rættinum fer í stóran mun fram á føroyskum máli; men dómar og aðrar avgerðir verða enn fyri tað mesta orðað á donskum máli. Sama er við kunngerðum og oyðubløðum.

Hóast seinasta broytingin av orðaljóðinum í grein 149 í rættargangslógini kanska lögfrøðiliga sæð neyvan hevur tann stóra týðningin, er hon tó saman við viðmerkingunum til lógaruppskotið ein ábending um, at tað er eitt einmælt ynski frá føroyskari politiskari síðu, at ræsurnar hjá føroyska málinum á rættarøkinum gerast rúmligari, og at hetta ynski er ásannað og viðurkent av ríkisstýrinum. Spurningurin er so, hvussu fyrirteytirnar fyri at veita føroyska málinum rúmari ræsur á hesum øki fáast til vegar.

Heimildir:

Andersen, N.: Færøerne 1600-1709. Tórshavn 1964.

Debes, Hans Jacob: Nú er tann stundin... Tórshavn 1982.

Diplomatarium Færoense. Útg. J. Jakobsen. Tórshavn (Kph.) 1907.

Føroyingasøga.

Harder, Kirsten: De dansk-færøske forhold 1945-48. Odense 1979.

Løgtingsfóðindi.

Mitens, Edw.: Eg minnist. Løgtingsmaður 1916-1939. Tórshavn 1966

Mitens, Edw.: Eg minnist. Skrivstovustjóri løgtingsins. Tórshavn 1969.

Waag, Einar: Val og valtøl 1906-1966. Klaksvík 1967.

Zachariassen, Louis: Føroyar sum rættarsamfelag 1535-1655. Tórshavn 1961.

Summary

Originally there was no doubt about the language of law in the Faroe Islands. The language people spoke was also used in the context of legal proceedings.

At some point in the late Middle Ages, probably around the time of the Refor-

mation, this changed, and Danish became the sole language of law.

When the Danish law of 1919 concerning judicial process came into effect in the Faroe Islands, the question of using Faroese as the language of law was raised. The result was that, in 1943, Faroese was recognised as a valid language of law, but on equal footing with Danish.

After the Home Government act was passed in 1948, there was still no change in the status of Faroese as the language of law, and many years went by before the matter was discussed again. When the law of judicial process was last under parliamentary review, in the mid-1980's, the question of the language of law was discussed. This resulted in a change in the wording of article 149 in the law of judicial process concerning the language of law, such that it now agrees with the wording in the Home Government act.

In praxis this has probably not led to any significant changes so far, but it is nevertheless a recognition of the fact that the Faroese language should be used in the context of legal proceedings to a much greater extent than has been the case until now.

Jógván Andreassen
Føroya rættur
FR-100 Tórshavn